

- श्री गुरुगीता -

अज्ञाननिमिरान्धस्य ज्ञानाब्जनशालाकया।

चक्षुरन्मीलितं येन तस्मै श्री गुरवे नमः।

श्री सद्गुरुंचे माहात्म्य अनेकानी अनेक प्रकारे वर्णन केले आहे. प्रत्यक्ष परमेश्वरापेशादेखील सद्गुरु हे श्रेष्ठ मानले जातात. गुरु ही शक्ती नसून तत्त्व आहे. आत्मा, गुरु व देव हे तिन्ही तत्त्वतः एकरूपच आहेत. हा आणि अशा प्रकारचे अनेक सिद्धांत ज्यामध्ये मांडले आहेत असा ग्रंथ म्हणजे गुरुगीता। गुरुमहती सांगणारा हा ग्रंथ म्हणजे खरोखर खजिनाच आहे. केवळ ३७६ श्लोक असलेला हा लघुशरीरी ग्रंथ आहे. याचे मूळ मार्कंडेय पुराणात सापडते. यातील प्रत्येक शब्दाचा मंत्राचे सामर्थ्य आहे. शब्द उच्चारून झाल्यावर एकवेळ उडून जातील परंतु मंत्रातील ध्वनितरंगा, स्पंदने रिकून रहातात. व पठण करणाऱ्याच्या किंवा ऐकणाऱ्याच्या अंगःकरणावर खोळवर परिणाम करतात, आणि म्हणून मंत्रासहित केलेली साधना लवकर फळरूप होते. श्री शिवशंकराने माता पार्वतीला केलेला उपदेश म्हणजे ही गुरुगीता। कोणत्याही स्तोत्राचा सुरुवात करण्यापूर्वी काही तांत्रिक बाबींचा कृतज्ञतापूर्वक उल्लेख करायचा असतो असा परिपाठ आहे. या स्तोत्राचे मधुषी श्री सदाशिव आहेत. श्री गुरु परमात्मा ही देवता आहे. नानाविध धेयाच्या आधारे हे स्तोत्र पठन केले जाते. या स्तोत्राचे बीज हे आहे तर सः हा वर्ण याची शक्ती आहे. आणि गुरुंची कृपा प्राप्त व्हावी हा उद्देश आहे. मात्र दुखादी कुल्लुपबंध पेरी उच्चउच्चासाठी अशी किल्ली हवी तशी 'क्रौं' हा वर्ण ही याची किल्ली आहे. गुरुगीता ही मंत्रमय सरस्वतीच आहे. गुरुगीतेचे पठन करण्यापूर्वी न्यास व दिग्बंध केल्यामुळे शरीराभोवती सूक्ष्म स्पंदनाचे कवच निर्माण होऊन अशुभापासून संरक्षण होते. त्यानंतर ध्यान करून संकल्पाचा उच्चार करावा असा संकेत आहे. रम्य अशा कैलास पर्वतावर पार्वतीने श्री शंकरांना वंदन करून प्रथम विचारला असे निवेदन सूत्र करत आहेत. पार्वतीचा त्रम व्यावहारिक नसून पारमार्थिक

स्तरावरणा आहे. सर्व लोकान्या कल्याणासाठी जी हा प्रश्न विचारते, "कोणत्या मार्गाने देहधारी जीव ब्रह्मरूप होईल? कोण मार्गाने श्री स्वामिन् देही ब्रह्मपथी भवेत? त्वं कृपा कुरु मे स्वामिन् नमामि चरणौ तवा॥३॥ या प्रश्नातील पार्वतीची जिज्ञासा, भाव आणि तळमळ ओळखून शिवशंकर अत्यंत प्रसन्न होतात व उपदेशाचा प्रारंभ करतात. इथे त्या दोघांचे नाते केवळ पत्नीपत्नीचे नाही तर श्री गुरुशिष्यांत्वी जोडी आहे. शिष्याचा प्रश्नही अपूर्व आणि गुरुंनी दिलेले उत्तरही तेवढेच विकल्पज्ञानयुक्त या गुरुगीतेन सदगुरुंची म्हणती तर प्रामुख्याने वर्णन केलेले आहेच पण त्याचबरोबर संतशिष्य कक्षा असावा, उपासनेची पद्धत, नियम फलप्राप्ति इ० विस्ताराने सांगितले आहे. शिवाय साधनेतील दोष दाखवतांना अयोग्य आसन, अयोग्य आचरण इ० गोष्टींवर सुध्दा प्रकाश टाकला आहे.

सदगुरु आपल्या जीवनातील अज्ञानरुपी अंधकार दूर करून साक्षात भगवंताचे दर्शन घडवतात. आपल्यातील खऱ्या 'मी' ही भेट घडवून आणतात. श्री शंकर हे तर सर्व गुरुंचे गुरु आहेत. त्यामुळे त्यांनी केलेला उपदेश हा निःसंदिग्ध आहे. तसेच शिष्यभावाने समोर बसलेल्या पार्वतीच्या जिज्ञासेत सुध्दा समर्पणवृत्ति आहे. आणि म्हणूनच हा संवाद मनोहारी झाला आहे. या गुरुगीतेचे वैभव खरोखर अलौकिक आहे.

ज्याप्रमाणे परब्रह्म सर्व चराचरात घनदाट भरून राहिले आहे त्याचप्रमाणे गुरुतन्त्र सर्वत्र ओतप्रोत भरून राहिले आहे. किंवा थोडे वेगळ्या शब्दात सांगायचे झाले तर असे म्हणता येईल की निर्गुण, निराकार परब्रह्मानेच मनुष्यजातीचे कल्याण करण्यासाठी जे सगुण, साकार रूप धारण केले ते म्हणजे गुरु!

श्री शिवशंकर पार्वतीका सांगतात -

तुर्लभं त्रिषु लोकेषु तच्छृणुष्व वदाम्यहम्।

गुरुं विना ब्रह्म नान्यन् सत्यं सत्यं वरानने ॥५॥

गुरु हेच परब्रह्म आहे, गुरुशिवाय दुसरे काहीही नाही हे पार्वतीच्या चिंतावर वसाविष्यासाठी सत्य शब्दाची विक्रांती केली आहे. त्रैलोक्यात दुर्लभ असणारे ज्ञान श्री शंकर, पार्वतीला भरभरून देत आहेत. गुरु हे नेहमीच चांगल्या शिष्याला मनापासून ज्ञान देत असतात. मात्र शिष्यदेखील तसाच तयारीचा हवा. त्यासाठी शिष्याने पूर्ण रिकामे वृत्तता हवे. अहंकारी शिष्य अपात्रच ठरत असतो. इथे मात्र पार्वती विनम्रतेने ज्ञानग्रहणासाठी आतुर झाली आहे. ज्ञानपिपासा असणाऱ्या शिष्याने गुरुंचे चरणामृत सेवन करावे. गुरुने स्वेच्छेने केलेल्या अन्यायीक अवशिष्टाचा शरीकार करावा. गुरुमूर्तिचे ध्यान सतत करावे. गुरुमंत्राचा नित्य जप करावा. गुरु जिथे रहातात तेच काशीक्षेत्र आहे असे जाणावे. त्यांचे चरणोदक हीच गो॥ आणि गुरु हेच शासक विश्वनाथ आणि गुरु हेच तारक ब्रह्म मानावे. काशीक्षेत्र तन्निवासो जाल्ही-चरणोदकम्। गुरुविश्वेश्वरः साक्षात् तारकं ब्रह्म निश्चितम्॥ १६॥ अशा सद्गुरुंचा सारशिष्य होण्यासाठी कोणती पात्रता साधकाच्या अंगी असली? तर लौकिक व्यवहारात ज्या जमेच्या क्षान् समजाण्या जातात त्यापैकी कशाचीही खरे तर आवश्यकता नसते. उच्चरूपक्षी कधी कधी त्या नसणे हेच हिताचे ठरते. सुंदर रूप, पुष्कर पेंसा, उत्तम शिक्षण, उच्च पदव्या यापैकी एकाचीही गरज नसते. अगदी कुरूप, निरक्षर, दीन-दरिद्री देखील उत्तम शिष्य होऊ शकतो. मग त्यासाठी काय हवे? तर श्रद्धा हवी. तीदेखील ३००% हवी. पूर्ण श्रद्धा असले तर गुरु कोणत्याही संकटात सोभाकून घेतात. सर्वसमध्ये जोक्यावरचे खेळ चालू असताना झूल्यावरची मुळगी जेव्हा हात सोडून देते तेव्हा तिला खात्री असते की समोरच्या व्यक्तीकडून तिला निश्चितपणे आधार मिळणार आहे. अशी श्रद्धा सद्गुरुंवर असले तर ते नक्की तारणारच! गुरु या नावानेच मोठे सामर्थ्य आहे. गुरु हे अक्षर अंधार तर र हे अक्षर प्रकाश आहे.

गुरु हेच अज्ञान नाहीसे करणारे ऋषि आहे.

गुकारस्त्वन्धकारस्य रुकारस्तेज उच्यते।

अज्ञानग्रासकं ऋषि गुरुरेव न संशयः ॥२३॥

गुरुवक्त्रस्थितं ऋषि प्राप्यते तत्प्रसादनः।

गुरोर्ध्यानं सदा कुर्यात् कुलस्त्री स्वपतेर्यथा ॥१९॥

ऋषि हे शब्दरूपाने गुरुमुखात राहते. गुरुंची कृपा लाभली तरच ते प्राप्त होते. ज्याप्रमाणे पति व्रता स्त्री आपल्या पतीचेच ध्यान करते त्याप्रमाणे साधकाने तशा इतरनेने गुरुंचे मित्र्य ध्यान करावे.

गुरु हे चार प्रकारचे असतात.

१. प्रेरक - साधकाला सतत जागृत ठेवणारे, ध्येयापासून च्युत होऊ न देणारे।

२. सूचक - अप्रत्यक्षपणे सूचवणारे। देहाची गती/अनित्यता समजावून देऊन त्यातून अंतर्गादपणे आजूला नेणारे।

३. दर्शक - या मागितीत खाचखोचा तंत्यक्ष उलगडून दाखवणारे।

४. बोधक - शिष्याला बोध/उपदेश करून त्याचा उच्चार करणारे, त्याचे आंतरिक परिवर्तन करणारे।

सद्गुरु हे मनोमल नाहीसा करून अंतर्बिंदू शुद्ध करतात. स्वतः महत्त्वाचे म्हणजे देहबुद्धीकडून आत्मबुद्धीकडे नेतात. देहाला सर्वस्व मानणारा शिष्य इथ्य जगात गुरूपरलेका असतो. परंतु जेव्हा शिष्याला आत्मसाक्षात्कार होतो तेव्हा त्याचे इथ्याचे भान भावळते. ज्ञानसूरीयाचा उदय होतो.

भावळीत निम्बाभासु नवल उदेला चंडांशु। अशी अवस्था त्याला प्राप्त होते.

अज्ञानाच्या आवरणाने आत्मा झाकला जातो. त्यामुळे त्याचे अस्तित्व आपल्याला सहजासहजी लक्ष नसत नाही. परंतु गुरु जेव्हा हे आवरण दूर करलात तेव्हा तो स्वयं प्रकाशी, तेजोमय चित् रूप आत्मा स्पष्टपणे समोर येतो.

सद्गुरु साधकाला बोधापर्यंत नेतात म्हणजे प्रत्यक्ष एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी नेत नाहीत तर याच

देहान् असूनसुद्धा साधक विदेही होतो. आत्मोद्धारासाठी
गुरुशिवाय तरणोपाय नाही.

कर्मणा मनसा वाचा नित्यमाराधयेद् गुरुम् ।
दीर्घदण्डं नमस्कृत्य निर्वृज्जो गुरुसन्निधौ ॥ २॥
आपले कर्म, मन आणि वाणी यांनी नेहमी गुरुंची
आराधना करावी. कोणताही संकोच झेड न बाळगता गुरुंना
साष्टांग नमस्कार करावा.

अगदी महान व्यक्तीदेखील गुरुंसमोर नतमस्तक
होतात. प्रभू रामचंद्र - गुरु वसिष्ठ, भगवान श्रीकृष्ण - सांदीपनी
संत नामदेव - तिसोबा खचर, आणि ज्ञानेश्वर माडकी व
त्यांचे गुरु निवृत्तिनाथ अशा जोड्या प्रसिद्धच आहेत.
अगदी आजच्या काळातसुद्धा अक्कलकार महाराज,
गोंधवळेकर महाराज, गुरुदेव रानडे, प.पू. शिरसागर महाराज
या सर्व शूर लढगुरुंचे शिष्य सर्वदूर पसरलेले आहेत.
गुरु प्रत्यक्ष देहाने आपल्यात असो किंवा नसो, परंतु त्यांची
कृपापृष्ठी सतत आपल्यावर असतेच असते. आपल्याला या
भवसागरातून पार करणारे सद्गुरुच असतात.

त्वं पिता त्वं कृ मे माता त्वं बन्धुस्त्वं च देवता ।
संसारप्रतिबोधार्थं तस्मै श्री गुरवे नमः ॥
हे गुरु, तूच माझी माता, पिता, माडू व देव आहेस
या संसाररुपी निद्रेतून जागे करण्यासाठी गुरुंना नमन असो.
मात्र जे गुरुसेवा जाणत नाहीत, त्यांना सर्व भौतिक गोष्टींची
रेलचेक असून कहीच लाभत नाही. आद्य शंकराचार्य
आपल्या गुरुवृष्टक मध्ये म्हणतात.

मनश्चेन्न लग्नं गुरोरं द्विपदमे ततः किं ततः किं ततः किम् ।
सद्गुरु शिष्याची सर्वतोपरी काळजी घेतात. मुख्य
म्हणजे त्यांचा अहंकार ठेवतात. खरे ज्ञान देऊन सन्मागिक
आणतात. उच्च विद्याविभूषित नरेंद्र आणि त्यांचे अल्पशिक्षित
गुरु श्री. रामकृष्ण परमहंस ही अशीच एक गुरुशिष्य जोडी!
परंतु स्वामीजी म्हणतात, "त्या (तथाकथित) पागाळ पुजाऱ्याच्या
पायाशी बसून धडे गिरवेक नसते तर या नरेंद्राचा

विवेकानंद कधीच झाला नसता." हा सदगुरूंचा परीसस्पर्श आहे. अखंड ध्यान, स्मरण करत राहिले तर शिष्य देखील गुरू स्वरूप होऊन जातो.

अ-त्रिनेत्रः सर्व साक्षी अ-चतुर्बाहुरच्युतः।

अ-चतुर्वदनो ब्रह्मा श्री गुरुः कथितः त्रियेवाग्णा
तीन डोळे नसूनसुद्धा जो सर्व काही पाहू शकतो.

चार बाहू नसूनसुद्धा जो अच्युत आहे. चार मुखे नाहीत तरीही जो ब्रह्मा आहे असे हे सदगुरू आहेत. म्हणजेच बाह्य लक्षणे या त्रिदेवांप्रमाणे नसली तरी अंतरिक्षा ऐश्वर्याने जे युक्त आहेत असे सदगुरू वैभवशाली आहेत.

अशा गुरूंची प्रसन्न दृष्टी आपल्यावर सतत राहवी असा प्रयत्न असावा. कारण जोपर्यंत गुरूंचा वरदहस्त आपल्या मस्तकावर आहे तोपर्यंत या ब्रह्मांडात कशाचेही भय नाही. परंतु जर का साधकांच्या हातून काही आगळीक घडती आणि गुरू जर कुद्द झाले तर मात्र कोणीही वाचू शकणार नाही. म्हणून नेहमीच गुरूंना शरण जावे.

शिवे कुद्दो गुरुस्ताना गुरो कुद्दो शिवो न हि
तस्मान्सर्व प्रयत्नेन श्रीगुरुं शरणं ब्रजेत् ॥ ७ ॥

भगवत इच्छेने कधी मनासारखे तर कधी मनाकिकुद्द घडेल. कधी संकटे येतील तर कधी सन्मान लाभतील. परंतु या सर्विकडे साक्षी भावने पाहण्याची दृष्टी सदगुरू आपल्याला देतात. आणि एवढा काही दृष्टी लाभली की मग कोणत्याच गोष्टींचे बंधन पडत नाही. साधका सुरादुःखांच्या पल्लिकडे जातो. अर्थीतच जन्म-मरणाचा फेरा युक्तवता येतो. आणि त्याचा मोक्षाचा मार्ग सुकर होत जातो. म्हणूनच गुरुचरणामृत सेवन आणि गुरुवचनावर श्रद्धा हेच प्रत्येक साधकाचे उद्दिष्ट असले पाहिजे.

यत्सत्येन जगत्सत्यं यत्प्रकाशेन भाति तत्।

यदानन्देन नन्दानि तस्मै श्री गुरवे नमः॥

- श्री गुरुगीता -

अखण्डमण्डलाकारं व्याप्तं येन चराचरम् ।
तत्पदं दर्शितं येन तस्मै श्री गुरवे नमः ॥

हे संपूर्ण विश्व मंडलाकार आहे. वर्तुळांला ज्याप्रमाणे आरंभ नाही व अंतही नाही अशा ब्रह्मांडाला व्यापून राहणारे गुरुतत्त्व आहे. ज्यांनी तत् म्हणजेच ब्रह्मपदाचा प्रत्यय आणून दिला अशा गुरुंना माझे वंदन आहे.

श्री गुरु ही व्यक्ती नसून तत्त्व आहे. वस्तुतः आत्मा, देव आणि गुरु हे तत्त्वतः एकच आहेत. आणि ही गुरुमहानि वर्णन करणारा 'गुरुगीता' हा अलौकिक ग्रंथ आहे. शिव - पार्वती यांचा अनिशय मनोहारी नसेच ज्ञानपूर्ण संवाद यात आहे. श्री गुरु जरी सर्वत्र व्यापून असले तरी त्यांची भेट काही भाग्यवंतांनाच होऊ शकते. हे कसे काय? असा प्रश्न मनात येऊ शकतो. आणि त्याचे उत्तरही गुरुगीतेत सापडते श्रीगुरोः परमं रूपं विवेकचक्षुषोऽमृतम् ।

मन्दभ्रष्ट्या न पश्यामि अन्धाः सूर्योदयं भ्रष्ट्या ॥

श्री गुरुंचे परमश्रेष्ठ असे रूप विवेकाच्या दृष्टीने पाहणाऱ्यांस अमृतासमान आहे. जे दुर्दैवी असतात त्यांना मात्र अंधांना जसा सूर्योदय दिसत नाही तसे ते गुरुतत्त्व दिसत नाही.

व्यवहारात देखील कित्येकदा असे घडते. गुरु जरी देहाने आपल्याजवळ असले तरी त्यांची यथार्थ ओळख घडत नाही. किंवा कधी कधी अनिपरिचयान् अक्ला देखील होऊ शकते. महंतांच्या फार जवळच्या व्यक्तींना कधी कधी त्यांच्या सामर्थ्याचा अंदाज येऊ शकत नाही.

बोळखीच्या लोकात महंती । मांडूचि नये ॥

असे समर्थानी सुध्या सांगून ठेवले आहे.

गुरुगीतेत मात्र यापेक्षाही वरची पातळी सांगितली आहे. गुरुतत्त्व जरी सर्वत्र असले तरी गुरुंचे वास्तव्य ज्या देहाने असेल त्या देहाचे दर्शन जरी रोज झाले नाही तरी काही हरकत नाही. सद्गुरुंचे चरणपुमल ज्या दिशेला असतील त्या

दिशेला रोज शक्तिभावाने नमस्कार केला तरी तो पोरोयतो आणि याहीपेक्षा वरची अवस्था म्हणजे जिथे गुरुचरण आहेत त्या दिशेला आपोआपच वंदन केले जाते. किंवा दुसऱ्या शब्दात सांगायचे झाले तर जिथे जिथे वंदन केले जाते तिथे सद्गुरूंचे चरण असतातच.

मी डेविलो मस्तक ज्या टिकाणी।

नेथे तुझे सद्गुरु पाय दोन्ही॥

अशी उत्कट अवस्था अनुभवाला येते.

तस्ये दिशे सततमञ्जकिरेण आर्ये

प्रक्षियते मुखरितो मधुपैर्बुधैश्च।

जागति यत्र भगवान् गुरुचक्रवर्ती

विश्वोदयप्रलयनाटक लाक्षी॥ ३३॥

हे आर्ये पार्वती! विद्याची उत्पत्ती व प्रलय यांचे नाटक नित्य पाहणारा भगवान् चक्रवर्ती गुरु जिथे जागृत असा निराजमान आहे, त्या दिशेला भ्रमराप्रमाणे आकृष्ट झालेल्या बुधजनांची ही बऱ्यांजली सतत वळत असते. ही दुनिया हीच मुळी एक रंगभूमि आहे. आपण जे काही वागतो, बोलतो आहेत मी खरे तर आपल्याला मिळालेली भूमिका आहे, याची नित्य जाणीव ठेवायची. खरा मी वेगळ्याच आहे. तो शाश्वत, चिरंजन आहे. भूमिका मात्र बदलत जाताना. म्हणजे एखाद्या शेनकरी असतो तर दुसरा कुणी प्राध्यापक असतो. कुणी वकील तर कुणी वैमानिक असतो. घरानीक स्त्री सुध्या कधी बहीण तर कधी पत्नी असते. कधी आई तर कधी लून असते, जी भूमिका मिळाली असेल ती मात्र मनापासून वढवायची. पण त्यात गुंतायचे नाही. मनाशी खूणगाठ बांधायची की खरा मी या सर्वांहून वेगळा आहे. आपल्याभोवती जशी आपल्या जिवाच्याची माणसे असतात तसे हितशत्रूही असतात. ते कानेकदा दुःख देतात, रोखून बोलतात. अशा वेळी मनाची समजूत घालायची की ते केवळ त्यांची भूमिका निभावत आहेत. त्यांना जसे संवाद लिहून दिले आहेत, तसेच ते

बोळत आहेत. त्यात त्यांची काहीच चूक नाही. आणि असा दृष्टिकोन जर ठेवला तर संघर्षाचे प्रसंगही येणार नाहीत आणि मनाला क्लेशही होणार नाही. नाटकाला दुष्ट अशा दुर्योधनाचे काम करणारा तर प्रत्यक्षात प्रेमळ पती, वत्सल पिता किंवा आज्ञाधारक पुत्र असू शकतो.

आणखी खोलात जाऊन विचार केला तर जीवन हे तीन अंकी नाटकच आहे. शोशव, नारुण्य, वार्धक्य अशा तीन प्रमुख अवस्था आहेत. त्याचे संवाद कुणा अज्ञान लेखकाने लिहून दिलेले असतात. कुणा कलाकाराचे मेषधर असते तर रंगभूषाकार कुणी निरक्षर असतो, प्रत्येकजण आपले काम चोख करत असतो. आपणही कशाचा त्रास करून घ्यायचा नाही. आपली दुखणी, बाणी, संकटे, आपली हे सगळे सोडके आहेत असे मानायचे आणि आपला रोल उत्तम प्रकारे जीव ओतून बठवायचा. बाळपणातून नारुण्यात आणि नारुण्यातून वार्धक्याकडे जाताना कोणताही खडबडाट नको. त्यातही सहजता हवी. म्हणजे हे नाटक चांगले रंगेल असे हे विश्वाच्या उत्पत्ति - प्रलयाने नाटक सतत सुरू असते. असे नाटक साक्षीमानाने पाहणारे चक्रवर्ती गुरू आपल्या पाठीशी आहेत हा विश्वास मनात ठेवायचा. आणि मग श्रमर जसे फुलांकडे आपोआप आकर्षित होतात तसेच अत्यंत कृतज्ञतापूर्वक बुध्दजनांचे वेदन गुरूंच्या दिशेला होत असते.

आपल्या कर्तव्यात कसूर केली असता इतर कुणी जर आपली कानउघाडणी केली तर तोही गुरूंच्या प्रसादच मानावा. त्या कुणा व्यक्तीच्या मुखानून सद्गुरूच बोळत आहेत अशी भावना ठेवून थूक दुरुस्त केली तर सद्गुरू प्रसन्न होतात. गोदवल्याला श्री० भाडसाहेब केतकर नामस्मरणासाठी येऊन राहिले होते. मंदिरातील अभिषेकाच्या पायाची व्यवस्था कशी करायची याविषयी निश्चित निर्णय होत नव्हता. तेव्हा इजिनीयर असणाऱ्या भाडसाहेबांनी एक योग्य उपाय सुचवला. परंतु तेथील प्रमुख व्यवस्था पाहणारे आप्पासाहेब भडगावकर शगावळे आणि म्हणाले - "कोणा मुखाने हा उपाय सुचवला?"

त्यानंतर त्यांना ही भाउसाहेबांची कल्पना असल्याचे समजले व असे अपशब्द उच्चारल्याबद्दल त्यांनी भाउसाहेबांची समा माणिकी परंतु भाउसाहेबां रागावले तर नाहीतय उकट ते म्हणावे -
 " अहो तुमच्या मुखातून महाराजच बोलले आहेत. माझेच चुकले. नामस्मरण करायचे सोडून मी उगीचच नाही त्या गोष्टीत लक्ष घातले." सद्गुरूंनी दाखवलेल्या मार्गावरून चालणे म्हणजे त्यांना प्रसन्न करून देणे आहे. आपल्या गुरूंचे ध्यान करणे म्हणजे प्रत्यक्ष शिवशंकरांचे ध्यान करणाऱ्याप्रमाणेच आहे. कारण शिव आणि गुरु एकरूपच आहेत. सद्गुरु, दिशा दाखवतात म्हणून अनेकदा त्यांना देशिक म्हटले जाते. सद्गुरूंचे स्तवन करणारे श्री शंकरदेशिकाष्टकम् हे स्तोत्र प्रसिद्ध आहे.

यत्पादरेणुकणिको कापि संसारवारिधेः

स्तुतु बन्धायते नाथं देशिकं तमुपास्महे ॥ १५ ॥

ज्यांच्या चरणांच्या धुळीचा एखादा कणही संसारसंपरातून तरून जाण्यासाठी एखादा स्तुतु असावा तसा ठरतो, त्या गुरूंची आम्ही उपासना करतो.

सद्गुरूंच्या चरणधुळीचे महज्व फार मोठे आहे. खरोखर सद्गुरु ज्या मार्गावरून चालतात, त्या मार्गात असंख्य लोक होते.

भरत जेव्हा श्रीरामांना अयोध्येला परत आणण्यासाठी चित्रकूट पर्वतावर गेला होता तेव्हा - ज्या मार्गात गुरुतुल्य असणारे माझे ज्येष्ठ बंधू चाकले असतील ती माती मला वंदनीय आहे असे म्हणून त्या मार्गात लोकांचे, अनेक वेळा अंगप्रदक्षिणा घातली. ती माती त्यांच्या अंगाला चिकटल्याने त्यांना कुतूहल झाल्याप्रमाणे तरेले.

ही तर साकळी प्राचीन काळपातील कथा! परंतु अगदी गेल्या शतकात देखील अशी घटना घडली आहे. आपला पहिल्या कल्याण याका लिहायला संपन्न श्री. रामदासस्वामींनी शिवधरदळ येथे ग्रंथराज दालबोधाची निर्मिती केली. ही घटना तर सर्वजण जाणतात. मात्र कागदोपत्री हा उल्लेख असला तरी ही शिवधरदळ नेमकी आहे तरी कुठे? यानिषयी खात्रीलायक माहिती उपलब्ध नव्हती. नेहा धुळ्याचे

श्री० शंकरराव देव यांनी उपलब्ध पुराव्याच्या आधारे पुष्कळ शोध घेतला. खूप मेहनत घेतली आणि अखेरीस आज जिथे शिवथर दळ आहे तिथपर्यंत पोहोचले, सर्व कागदपत्रांवरून शिवथर दळीचे स्थान जेव्हा निश्चित झाले, तेव्हा त्यांना अत्यंत आनंद झाला. ते आनंदाने जायू लागले, समर्थीचे चरण ज्या मतीला लागले आहेत ती मती त्यांनी मस्तकाळात लपली. एवढ्यानेही त्यांचे समाधान झाले नाही हेच ते त्या मतीत कोळले.

सकल भुवनसृष्टिः कल्पिताशेषपुष्टिः

निखिलनिगमदृष्टिः संपदां व्यर्थदृष्टिः ।

अवगुणपरिमाष्टिस्तत्पदायैकदृष्टिः

भवगुणपरमेष्टिर्मेक्षमार्गेक-दृष्टिः ॥५६॥

सकलभुवनरंगस्थापनास्तम्भयष्टिः

करुण रसवृष्टिस्तत्त्वमालासमाष्टिः ।

सकलसमयसृष्टिः सच्चिदानन्ददृष्टिः

निवसतु माथि नित्यं श्रीगुरोर्दिव्यदृष्टिः ॥६०॥

श्री गुरुंची दिव्य अशी कृपादृष्टी माझ्यावर नेहमीच असो. ही दृष्टी सर्व प्रकारची पुष्टी देणारी तर आहेच. त्या दृष्टीमुळे इतर सर्व संपत्ति व्यर्थ वाटू लागते. सर्व गुरुंची दृष्टी आणि सर्व शास्त्रांची दृष्टी एकच आहे. ही दृष्टी सर्व दुर्मुखांना दूर करणारी - अवगुणपरिमाष्टि - अशी आहे, तत् म्हणजे कल्पपदावर एकाग्र झालेली अशी आहे. सृष्टीची उत्पत्ति करण्याचे परमसामर्थ्य तिच्या ठिकाणी आहे ती मोक्ष मार्ग दाखवणारी आहे. सर्व नैकोक्त्याची भुवने असलेल्या रंगभूमिची स्थापना करताना गुरुंच्या दृष्टीचाच स्तंभ (याष्टि) म्हणून उपयोग होतो. या दृष्टीतून कारुण्याची दयेचीच वृष्टि होत असते. ही दृष्टी पंचमहाभूतांची सुद्धा स्पर्शता (समाष्टि) आहे. सर्व कालगणना (समय) हिच्यातूनच निर्माण झाली आहे. अशी ही सत् चित्त आनंदरूप अशी गुरुदृष्टी आहे. अशा या गुरुकृपेने अभिमंत्रित झालेल्या मैत्रराजाचे मी मनन करतो, माझे मृत्युपादन रक्षण होवो.

तदेजति तन्नेजति तद्वरे तत्समीपके।
 तदन्तरस्य सर्वस्य तदु सर्वस्य बाह्यतः॥ ६२॥
 ईशावास्य उपनिषदातील हे मंत्र आहे. त्या आत्मत्वाचे अर्थात गुरुतत्वाचे वर्णन यात यथार्थपणे केले आहे. हे तत्त्व यत्न आहे, तसेच अत्यंतही आहे. ते जितके दूर आहे तितकेच ते जवळही आहे. ते सर्वांच्या अंतरंगात आहे तसेच ते बाहेरही आहे. बरबर विरोधाभासात्मक वाटणारे हे वर्णन वाटते. परंतु हे गुण विरोधी नाहीत तर परस्पर पूरक आहेत. म्हणजे परब्रह्मामध्ये हाक्याळ आहे, स्पंदन आहे, चैतन्य आहे हे जितके खरे आहे, तितकेच ते कुठे जात येत नाही हेही खरे आहे. म्हणजे जवळी काय समजायचे इतर ते आत्मतत्त्व या संपूर्ण ब्रह्मांडात इसके अंतर्गत भरले आहे, इतके ठासून भरले आहे की त्याला हाक्याळ, इधून तिथे जायला जागाच नाही. ते सर्वत्र घनदाट आहे. सर्वव्यापी आहे. जिथे रिकामी जागा आहे तिथे एकवेळ जाता येईल. किंवा कशाने तरी ती जागा भरून काढता येईल परंतु परब्रह्माने हे सर्व आधीच व्याप्त केले आहे. आणि म्हणून ते हाक्याळ करते व हाकतही नाही असे म्हटले आहे. ते जितके दूर आहे तितकेच ते जवळ सुद्धा आहे. आपली कल्पनासुद्धा जिथपर्यंत पोहोचू शकणार नाही तिथे ते आधीच पोहोचले आहे आणि अगदी जवळ म्हणजे आपल्या अंतरंगातही त्याचा वास आहेच. आणि केवळ माझ्याच किंवा मानवाच्या अंतरंगातच नाही तर सर्वांच्या अंतर्गामी त्याचे अस्तित्त्व आहेच. अगदी हनीपासून मुंगीपर्यंत, अजस्र अशा डायनसोरपासून नाजुकशा फुफ्फुपावरापर्यंत आणि स्त्रिय उधळणाऱ्या घोड्यापासून लंथे अशा गोगळगाईपर्यंत सर्वांमध्ये तो आहेच. ते तत्त्व नाही अशी जागा शोधून देखील सापडणार नाही. हे उपनिषदातील वर्णन परब्रह्माचा काय आहे. इथे ते गुरुतत्वाचा ~~वर्णन~~ वर्णन आहे. योजने आहे. कारण सद्गुरु आणि परमेश्वर यांच्यात अभाव आहे.

भगवद्गीतेतही हेच वर्णन वेगळ्या शब्दात आले आहे.

बौद्धनम्य मूलानामचरं धरमेव च।
 सूक्ष्मत्त्वात्तदविलेयं दूरस्थं चान्तिके च तत् ॥
 उपनिषदातीत वा गीतानीत हे वर्णन त्या आत्मतन्वाचे
 आहे म्हणून त्याला तद् दूरचे आहे, अर्थातच त्याचा उल्लेख
 तृतीयपुरुषी किंवा त्रयस्थ भावने केला आहे. परंतु ते तन्व
 माझ्याहून भिन्न नाही. हे वर्णन करणारा, वाचणारा, कोणता
 'मी' यांतही ते आत्मतन्व आहेच. म्हणून तृतीयच पुढच्या
 श्लोकात असेच वर्णन 'मी' का केंद्रस्थानी ठेवून म्हणजेच
 प्रथमपुरुषी केलेले आढळते.

अजोऽहमजरोऽहं च अनादिनिधनः स्वयम्।
 अविकारश्चिदानन्द अणीयान् महतो महान् ॥ ६३ ॥
 मला जन्म नाही, मला वृद्धपणा नाही. मला सुरुवात
 नाही व शेवटही नाही. मी विकार पावत नाही. मी पित
 व आनंद आहे. मी अनुपेक्षा सूक्ष्म व मोठ्यापेक्षा मोठा आहे.
 आत्मतन्व हे कोणापासून निर्माण झाले नाही. त्याला
 जन्म नाही. अब्जावधि वर्षांपूर्वी ते होतेच आणि पुढची
 अब्जावधि वर्षे ते असणारच आहे, देहाला विकार आहेत.
 ते मात्र अविकारी, परिवर्तन न होणारे असे आहे. वाच्य, तादृश्य,
 वाच्येय या अवस्था त्याला नाहीत. विकार नाहीत तसे आकार
 नाही. अगदी खसखशीच्या दायापेसाही ते सूक्ष्म आहे आणि
 अतंत आकाशाचा गवसणी घालण्याइतके मोठेही आहे.

अणोरणीयान् महतो महीयान्। असे वर्णन श्रुति
 करते. तर तुकाराम महाराज स्पष्टपणे सांगतात -
 अणुरणियां शोकडा। तुका आकाशाएवढा।
 हे तन्व अनुपमेय आहे. त्याला उपमा नाही, जोडी नाही,
 तुलना नाही. ते एकमेवाद्वितीय आहे. गीताई मध्ये विनोबा
 म्हणतात - तुझी न जोडी तुज कोण मोडी।

. आत्मतन्व म्हणजेच गुरुतन्व हे एकदा जाणले की वेत
 सरते. स्वतंत्र एकच अनुभव येतो. सद्गुरुचा आधार जाणवतो
 त्यांचा कृपाप्रसाद पाठीशी आहे असा विश्वास वाटायला लागला
 की जीवन जगण्यात गंमत वाडू लागते. आनंदाने जगता येते.

आणि अग सदगुरुंचे स्तवन करण्याचा नाद लागतो. सदगुरुंची स्तुति केल्यावाचून जीवाला चैन पडत नाही, मनाला शांति लाभत नाही. अनेक उपमा देऊन पुढील ३० श्लोकांमध्ये सदगुरुंचे वर्णन केले आहे. यार्पिकी बरेचसे श्लोक सर्वाना परिचित आहेत. मात्र ते गुरुगीतजीक आहेत हे अनेकदा ठाडुक नसते. या सर्वच श्लोकांच्या शेवटची चरण सारखाच म्हणजे सर्वे श्री गुरवे नमः। असाच आहे. या केल्याच्या आरंभीचा श्लोकही यार्पिकीच आहे. अखण्डमण्डलाकर मू हे वर्णन ब्रह्मांडाचे आहे. मंडळांमध्ये किंवा घळ्यांमध्ये जला आरंभबिंदू निश्चितपणे सांगता येत नाही, तसेच या जगातची सुरुवात केल्या, कशी झाली हे सांगताच येणार नाही. उत्पत्ती स्थिति - कथं या क्रमाने ही सृष्टी निर्माण होते व पुन्हा त्या प्रकृताच लीन होते. हा क्रम अखंड सुरु आहे. जगाची निर्मिती शून्यापासून झाली असे म्हणतात. मात्र हे शून्य म्हणजे केवळ एक बिंदू नाही तर ते भरिव आहे, जोकळ नाही. ज्याला चिंतन अस्तित्व आहे, ज्ञान आहे, चैतन्य आहे, आनंद म्हणजे क्रियाशीलता आहे असे ते ब्रह्म आहे. आणि त्याच ब्रह्मापासून या सृष्टीची निर्मिती झाली असली तरी ते या सर्वांच्या पलीकडे आहे. या सृष्टीचे निमित्त कारण ही नीच आणि उपादानकारणही नीच आहे. त्याच्यापासून तयार झालेल्या या सृष्टीच्या कणाकणात नीच भरून राहिले आहे

सर्वत्रुतिशिरोरत्न - विराजितपदाम्बुजः।

वेदान्ताम्बुजसूर्यो यस्तस्मै श्री गुरवे नमः॥६८॥

यस्य स्मरणमात्रेण ज्ञानमुत्पद्यते स्वयम्।

य एव सर्वसंप्राप्तिस्तस्मै श्री गुरवे नमः॥६९॥
वेदांतातील सर्वश्रेष्ठ वाक्यरत्नांनी सुशोभित झालेले आणि जे स्वतः वेदांतरूपी कमळाळा विकसित करणारे सूर्यच आहेत, अशा श्रीगुरुंना नमन असो. ज्यांचे नुसते स्मरण केले तरी ज्ञान आपल्या बुद्धीत उतरते. जे स्वतः म्हणजेच सर्व इष्ट मोष्टींची प्राप्ति असते, अशा श्रीगुरुंना वेदन असो.

चैतन्यं शाश्वतं शान्तं योगमतीतं निरंजनम्।
नादबिन्दुकलातीतं तस्मै श्री गुरवे नमः ॥७०॥
जे चैतन्यरूप, चिरंतन-शाश्वत, शांत आहेत. पंच-
महाभूतांपैकी सर्वोच्च सूक्ष्म अशा आकाशतन्वाच्याही पलीकडे
आहेत. ज्यांच्या ठिकाणी अंजन (काजबी) मकीनता, तमोगुण
नाही. तसेच नाद बिंदु व कलेपलीकडील आहेत अशा
श्रीगुरुंना नमस्कार असो.

योगसाधनेन घंटानाद, मुरलीरव इ. अशा सात प्रकारचे
नाद ऐकू येतात. बिंदु म्हणजे मानवी शरीरातील तेज, वीर्य
आणि कला म्हणजे मनुष्याच्या ठिकाणी असणाऱ्या लोका
कला आहेत. यांच्या पलीकडे सतरावी जीवकला ही मायातीत
असते. या सर्वांच्या पलीकडे श्री गुरु आहेत.

स्थावरं जंगमं चैव तथा चैव चराचरम्।

आप्तं येन जगत्सर्वं तस्मै श्री गुरवे नमः ॥७१॥

ज्ञानशक्तिसमारूढस्तन्व माताविभूषितः।

शुक्तिमुक्तिप्रदाना यस्तस्मै श्री गुरवे नमः ॥७२॥

ज्यांनी स्थिर व चर असले सर्व जगच व्यापून

टाकले आहे. जे जामरूपी शक्तीवर आरूढ झाले आहेत,
अर्थातच ज्यांच्या ठिकाणी ज्ञानशक्ती पूर्णपणे आहे. जे
तन्वांच्या मातांनी विभूषित झाले आहेत. जे पारलोकिक
सुखभोगही देतात आणि मोडही देतात त्या श्रीगुरुंना
वदन असो. ते प्रेयसाबरोबर प्रेयसही देतात.

अनेकजन्मसम्प्राप्त - सर्वकर्मविदाहिने।

स्वात्मज्ञानप्रभावेण तस्मै श्री गुरवे नमः ॥७३॥

न गुरोराधिकं तत्त्वं न गुरोराधिकं तपः।

तत्त्वं ज्ञानात्परं नास्ति तस्मै श्री गुरवे नमः ॥७४॥

मोक्षमार्गीन महत्त्वाचा अडथळा कोणता असेल तर
तो पूर्वकर्मचा! श्रीगुरु मात्र आपल्या शिष्याने मागील
अनेक जन्मात अमित केलेले सर्व पूर्वकर्म आपल्या स्वतःच्या
आत्मज्ञानाच्या प्रभावाने जाळून टाकतात व त्या साधकाचा

मुक्तीचा मार्ग मोकळा करतात. गुरुपेक्षा श्रेष्ठ तत्त्व नाही. गुरुसेवेतून मोठे तप नाही. गुरुदेव ज्ञानापेक्षा श्रेष्ठ असे दुसरे स्तर नाही. असा महिमा ज्या गुरुंचा आहे त्या गुरुंना नमस्कार असो.

मन्नाथः श्रीजगन्नाथो मदगुरुस्त्रिजगत् गुरुः ।
ममात्मा सर्वभूतात्मा तस्मै श्री गुरवे नमः ॥
जगन्नाथ म्हणजे सर्व विश्वाचे नाथ जे श्रीविष्णु आहेत, त्यांना भी माझ्या गुरुंमध्येच पाहतो. तिन्ही जगतांचे स्वामी असणाऱ्या माझ्या गुरुंमध्ये सर्व देवता स्थित आहेत. त्यांनी माझ्यासाठी ज्ञानाची सर्व कवाडे खुली केली. आणि सर्वश्रेष्ठ आत्मज्ञान मला दिव्यामुळे मी माझे संकुचित 'मी'पण ओढांडून स्वात्मिक अशा विश्वाच्या ही एकरूप झालो आहे. 'एकूद्वय सरते मीपण माझे' अशी अवस्था प्राप्त झाली आहे आणि या अवस्थेची परमोच्च अवस्था म्हणजे सर्व भूतमात्रांमध्ये मी मला आणि माझ्यामध्ये सर्व भूतमात्रा पाहतो आहे. त्यांच्यात व माझ्यात अभेद आहे. एवढी परमकृपा करणारे करुणाग्रय सदगुरु आहेत. अशा श्री सदगुरुंना माझे वंदन असो.
अवधूत चिंतन श्री गुरुदेव दत्त ।

फोन नं. ०२०-२५३८६६६४
९३७३३६६६११

माधवी श्युबीर जोशी
डी-६७, कुडकंडस
गांधी भवन जवळ
कोथरुड, पुणे
४११ ०३८

- श्री गुरुगीता -

गुरुरादिरनादिद्य गुरुः परमदेवतम् ।

गुरोः परतरं नास्ति तस्मै श्री गुरवे नमः ॥ ७७ ॥

गुरु हेच स्वविरभी आहेत. गुरुंच्या प्रारंभ कोणाकही ठाडुक नाही. गुरु हेच परमश्रेष्ठ देवत आहेत. गुरुंपेक्षा श्रेष्ठ असे काहीही नाही. अशा श्रेष्ठ सद्गुरुंना वंदन असो.

गुरु हे सर्व जगताचे आदिकारण आहेत असे म्हणताना त्यांना अनादि असेही म्हटले आहे. म्हणजेच सर्वांची सुरुवात गुरुतत्वापासून झाली आहे परंतु त्यांची सुरुवात कशापासून हे माहिती नाही. अर्थातच इथे गुरु ही व्यक्ती नसून तत्त्व आहे. श्री गुरुंपेक्षा महान या कृशीत काहीही नाही.

परंतु गुरुतत्त्व म्हणजे नेमके काय हे जाणून घेणे निश्चितच उद्बोधक ठरेल.

मनुष्य स्वतःच्या शरीराकडे बोट दाखवून 'मी' म्हणतो आणि देवाला 'तो' म्हणतो. सामान्यपणे जे जवळ दिसते त्याला 'इदम्' म्हटले जाते आणि दूरच्या वस्तूला 'तद्' म्हटले जाते. परमेश्वर जवळ असूनही तो दूर आहे असे वाटते. आणि म्हणूनच त्याच्याविषयी बोलताना 'तद्' असा उल्लेख केला जातो. त्या 'तद्' चा म्हणजेच परमेश्वराचा भाव दाखवताना तत् + त्व = तत्त्व म्हटले जाते. व्यवहारात देखील महत्त्व, कर्तृत्व, दातृत्व, वक्तृत्व अशा भाववाचक संज्ञा वापरल्या जातात. इथे तत् (ईश्वर) च्या भावाविषयी बोलताना 'तत्त्व' हे पद वापरले आहे. ते कसे आहे? तर साध्यदानंदस्वरूप आहे. त्या तत्त्वाविषयीचे जे ज्ञान ते 'तत्त्वज्ञान' अशी साधी, सरळ, सोपी व्याख्या करता येईल.

कौंकिक इष्टीने विचार केला तर गुरु हे सर्वसाधारणपणे व्यक्तिरूपाने क्वचित् ग्रंथरूपाने असतात. परंतु वास्तविक तिथे ईश्वरीतत्त्वच धनीभूत होऊन अवतीर्ण झालेले असते. गुरुंच्या बाह्य वेश, रूप, धर्म, देश, परिस्थिती यांना फारसे महत्त्व नाही तर त्यांच्या विचारांना महत्त्व आहे.

ध्यानमूळं गुरोर्मूर्तिः पूजामूळं गुरोः पदम् ।

मंत्रमूळं गुरोर्विक्रयं मोक्षमूळं गुरुकृपा ॥ ७८ ॥

सप्तसागरपर्यन्त - तीर्थस्नानादिकं फलम् ।

गुरोरंघ्रिपयोविन्दुसहस्रांशो न दुर्लभम् ॥ ७ ॥

या वसुंधरेला सात समुद्रांनी वेढले आहे. खूप खराबेप करून या सर्व समुद्रात स्नान केले तर पुण्य निश्चित मिळेल पण अत्यल्प ! सर्व नद्या शेवटी समुद्राकडे मिळतात. म्हणून तीर्थस्नान केल्याचे पुण्यही त्यातून साधता येईल. परंतु श्री गुरुंच्या चरणतीर्थीचे महत्त्व त्यापेक्षा सहस्रपटीने अधिक आहे. म्हणजेच ज्या जलाकडे गुरुंच्या चरणस्पर्श झाला आहे त्या जलाच्या किंदूमध्येसुद्धा विकक्षण सामर्थ्य आहे.

यस्मात्परतरं नास्ति नेति नेति वा श्रुतिः ।

मनसा वचसा चैव नित्यमाराधयेत् गुरुम् ॥ ८ ॥

ज्या गुरुंपेक्षा श्रेष्ठ काहीही नाही. वेदही 'न इति'

'न इति' असे म्हणत ज्याचे वर्णन करू शकले नाहीत, त्या ब्रह्मरूप श्री गुरुंची मनाने व वाणीने नित्य आराधना करावी.

या सृष्टीची उत्पत्ती नेमकी कशी झाली याविषयीचे

गूढ विज्ञानाकही आजपर्यंत उत्कण्ठता आले नाही आणि अध्यात्ममार्गावरील सृष्टीना देखील ते स्पष्टपणे मांडता आले नाही. परंतु तरीही त्याबद्दल औत्सुक्य मात्र टिकून आहे.

उपनिषदांमध्ये त्या परब्रह्माचे वर्णन करण्याचा प्रयत्न केला असला तरी शेवटी त्याचे वर्णन नाहीपणानेच करावे लागते.

ने असे असे आहे का ? या प्रश्नाकडे 'ने असे नाही, तसे नाही' हेच उत्तर द्यावे लागते. ने गोल, चौकोनी, त्रिकोणी नाही.

तसेच ने पांढरे, पिवळे, निळे, सोनेरी नाही. मानवी कल्पना जिथपर्यंत पोहोचू शकते, त्याच्याही पलीकडे ने आहे. म्हणून

त्याचे वर्णन करता येत नाही, हेच त्याचे वर्णन आहे. असे म्हणावे लागते. म्हणजेच 'नेति नेति' असे गुरुतत्त्व आहे.

वाणी आणि मन नित्यपर्यंत पोहोचू शकत नसले तरी गुरुंची आराधना करण्यासाठी वाणी व मनाचाच आधार

द्यावा अस्मा स्पष्ट आदेश आहे.

ब्रह्मानन्दं परमसुखदं केवलं ज्ञानमूर्तिम् ।
 वंद्यातीतं गगनसदृशं तन्वमस्यादित्यम् ।
 एकं नित्यं विमलमसक्तं सर्वधिसाक्षिभूतम् ।
 भावतीतं त्रिगुणरहितं सद्गुरुं तं नमामि ॥ ८ ॥

ब्रह्मानंदरूपी, अत्यंत सुखदायक, केवल स्वरूप, ज्ञानाची जणू मूर्तिच, शीतोष्णादि वंद्यापत्तीकडील, आकाशाप्रमाणे निलेप, तन्वमसि सारख्या महावाक्यांनी जे लक्षिते, दाखवते जाते, जे एकमेव, नित्य आहेत. मलरहित, अचल असून सर्व प्राणिमात्रांच्या बुद्धीचेही साक्षी आहेत आणि अस्तित्त्वभाव व सत्त्वरजतम या त्रिगुणापत्तीकडील आहेत, जे आस्ते-नास्ते यापत्तीकडील परब्रह्म आहेत अशा सद्गुरुंना माझा नमस्कार असो.

अतिशय प्रसिद्ध, लोकप्रिय आणि नेहमी पठणात

असणारा सर्वपरिचित असा हा श्लोक आशयगर्भ आहे. त्यात त्यात गुरुतत्त्वाची महति आणि त्यातील सर्व दृष्टा वर्णन केल्या आहेत आकाश जसे सर्वव्यापी, सर्वसाक्षी असूनही त्याला कशाचाही लेप लागत नाही, तसे गुरुतत्त्व सर्वसाक्षी असूनही त्याला कशाचाही लेप लागत नाही. आहे. सूर्यादय-सूर्यास्ताच्या वेळी आकाशात विविध रंगांची उधळण होत असते; पणु येनात, जानात. ^{पावसाळ्यात} कधी काळे दग गदी करतात. कधी निके-केशरी दग लपंडाव खेळतात. आपाढात हनीसारख्या विशाल आकाराचे दग इकडे निकडे धावत असतात. परंतु आकाशावर त्याचा कोणताही परिणाम होत नाही. आकाश निरमल, निष्कल शांत असते. गुरुतत्त्व सुध्दा स्वगव्यात आहे परंतु तरीही कशातच नाही. जीवनात सुख-दुःख लाभ-हानि, शीत-उष्ण अशी वंदे येतात अन् जातात. गुरुतत्त्व मात्र या सर्व वंद्याच्या पत्तीकडे आहे. ते एकच आहे, श्रेष्ठ, शुध्द, स्थिर आहे. सर्वांचे साक्षी आहे. परंतु तरीही त्रिगुणांची बाधा त्याला होत नाही. ते केवळ म्हणजे शुध्द आहे. त्यात काहीही मिसळलेले नाही. अशा सद्गुरुंना भी नमस्कार करत आहे. यात सद्गुरुं नमामि एवढे एकच मुख्य वाक्य आहे. आणि बाकी सर्व सद्गुरुंचा गुणगौरव

करणारी विशेषणे आहेत.

हृदयम्बुजे कर्णिकमध्यसंस्थे

सिंहासने सांस्थितादिव्यमूर्तिम्।

ध्यायेद् गुरुं चंद्रकलाप्रकाशम्

चित्पुस्तकांभीष्टवरं दद्यान्मू॥ ८१॥

हृदयरूपी कमळाच्या मध्यवर्ती केसरांमध्ये सिंहासनावर बसलेल्या, दिव्य देहधारी, चंद्रकलेप्रमाणे शीत आल्हाददायक तेज असणाऱ्या, तसेच चितस्वरूपी पुस्तक धारण करणाऱ्या तसेच अभीष्ट-वरमुद्रा धारण करणाऱ्या श्रीगुरुंचे ध्यान करणे.

सद्गुरु सर्वत्र आहेतच परंतु माझ्या हृदयातील सिंहासनावर ते विराजमान झाले आहेत. ते प्रामुख्याने त्यांचे अधिष्ठान आहे. ते अत्यंत तेजस्वी असले तरी त्यांचे तेज दाहक नाही, तर चंद्राच्या कलांप्रमाणे आल्हाद देणारे व शीतल आहे. चंद्रप्रकाशामध्ये अर्धवर्षी गुणधर्मही असतात तसेच मनाला आनंद-स्फूर्ति देण्याचे, विकसित करण्याचे सामर्थ्यही असते. श्री सद्गुरुंचे तेज कृपेचा वर्षाव करणारे त्याचबरोबर आश्वासकही आहे, प्रेरणा देणारे आहे. सद्गुरुंच्या हातात असलेला ग्रंथ हे ज्ञानाचे, विद्येचे प्रतीक तर आहेत परंतु त्याचबरोबर आणखी खोल अर्थ त्यात दडलेला आहे. आपल्या अंतःकरणाला अज्ञानाच्या ग्रंथी आहेत. त्या ग्रंथींचा म्हणजेच गाठींचा भेद करणारा ग्रंथ सद्गुरुंच्या हातात आहे. दुसऱ्या हाताने ते इंसित वर देत आहेत. म्हणजेच माझ्या कल्याणासाठी जे जे आवश्यक आहे ते ते सर्व देणारे माझे सद्गुरुच आहेत.

श्वेताम्बरं श्वेतविलेपपुवपं मुक्ताविभूषं मुदितं विनेत्रम्।

वामांकपीठास्थितादिव्यशक्तिं मंदास्मितं सांद्रकृपानिधानम्॥

आनंदमानंदकरं प्रसन्नं ज्ञानस्वरूपं निजबोधयुक्तम्।

योगीन्द्रमीडयं भवरोगवेद्यं श्रीमद्गुरुं नित्यमहं नमामि॥

शुभ्र वस्त्र धारण केलेले, शुभ्र लेप व शुभ्र फुले धारण केलेली, मोत्यांचे अंकेकार धारण केलेली, आनंदित, दोन नेत्र असणारी अशी दिव्य शक्ती ज्यांच्या डोळ्यामांडीवर

उपविष्ट झाली आहे असे मंद हास्य करणारे, दयाघन, स्वयमेव आनंदस्वरूप, आनंद देणारे, प्रसन्न असे, ज्ञान हेच ज्यांचे स्वरूप आहे असे आत्मज्ञानयुक्त, योगी लोकांत श्रेष्ठ पूजनीय, भवरूपी रोगावर उपाय करणारे वैद्य अशा श्रीगुरुंना मी नेहमी वंदन करतो

परब्रह्म हे निर्गुण, निराकार असल्याने त्याच्या दर्शनाचे सुख मिळू शकत नाही. ते दर्शनसुख देण्यासाठीच परब्रह्म गुरु बनून येत असतात. त्यामुळे गुरु जरी दिसायला मानवस्वरूपी असले तरी वस्तुतः ते प्रत्यक्ष परब्रह्मच असतात.

शक्तीचे किंवा पत्नीचे स्थान इत्यादी बाजूला असते इथे मी दिव्य शक्ती इत्यादी मांडीवर बसली आहे. सद्गुरु स्वतः तर आनंदाने परिपूर्ण आहेतच परंतु ते इतरांवर आनंदाचा भरभरून वर्षाव करतात. भवरोगाने त्रासलेल्या शिष्यांना त्या पीडेतून मुक्ती देणारे असे ते उत्कृष्ट वैद्य आहेत.

मुक्ता या शब्दावर इथे श्लेष केलेला आहे. मोत्याचे अंकुश धारण केले आहेत असा एक अर्थ होतो आणि दुसऱ्या अर्थाने मुक्ती किंवा मोक्ष हाच अंकुश असेही म्हणता येते. अशा योगियांच्या शिष्याला माझे वंदन असो.

शिष्यामध्ये अंतर्बोध्य परिवर्तन घडवून आणणारे सद्गुरुच आहेत. त्यामुळे अर्थातच शिष्याला सद्गुरुविषयी नेहमीच आदर वाटत असतो. ते योग्यही आहे आणि आवश्यकही आहे. मात्र मनान्त असणारा आदर वर्तनातूनही प्रकट व्हायला हवा. कधीही युक्तिसुद्धा सद्गुरुंची निंदा शिष्याकडून होऊ नये. यदाकदाचित असे घडले तर त्याचे फलस्वरूप म्हणून शिष्याला घोर नरकात जावे लागते त्यामुळे निंदा सर्वथा त्याज्यच आहे. परंतु त्याहीपुढे जाऊन या ग्रंथात शितशंकर बोध करतात. शिष्याला जरी आध्यात्मिक उच्च अवस्था प्राप्त झाली, अगदी आत्मज्ञान झाले तरी गुरुंचे स्मरण सतत असायला हवे. त्यात खंड नको. काहीही झाले तरी सद्गुरुंच्या अनादर, त्याग घडू नये; इतकी खबरदारी तर शिष्याने निश्चितच घ्यायला हवी. जोपर्यंत देह आहे तोपर्यंत युक्तिसुद्धा गुरुंचे विस्मरण होऊ देऊ नये.

आपले 'नारायण' हे नाव सोडून रामाचा वारस म्हणजेच रामदास हे नाव शेवटपर्यंत किरुदाप्रमाणे मिरवले ते श्री समर्थ हे गुरुभक्तिचे उत्तम उदाहरण आहे. श्री-ज्ञानेश्वर मांडवींनी स्वतःका शेवटपर्यंत निवृत्तिदास म्हणून घेतले. स्वामी विवेकानंद स्वतः उच्चाशिक्षित होते परंतु त्यांचे गुरु रामकृष्ण परमहंस हे काही फारसे शिकलेले नव्हते. काही लक्ष्म तर त्यांना पागळ पुजारी म्हणायचे परंतु आत्मानुभूति आत्म्यांनंतही स्वामीजी कृतज्ञतेने म्हणत असत - "त्या तथाकथित पागळ पुजाऱ्याच्या पायाशी बसून धडे गिरवले नसते तर या नरेंद्राचा विवेकानंद कधीच झाळा नसता.

गुरुंचे श्रुण हे असे असते. ते जन्मोजन्मीचे बंध असतात. अनेकदा शिष्य हा गुरुपेक्षाही अधिकाराने वरचढ होऊ शकतो. परंतु कितीही उच्च पदाका पोहोचला तरी गुरुंचे महत्त्व कदापि कमी होत नाही आणि आदरभाव जोसरत नाही. उलट आत्यंतिक कृतज्ञभावाने शिष्य हे श्रुण मान्य करतो. स्वतःका त्यांचा सेवक म्हणून घेतले.

गुरु जेव्हा प्रत्यक्ष बोध करत असतात, काही संगीत असतात तेव्हा देखील शिष्याने कसे वागावे; किंवा कसे वागू नये या विषयीसुद्धा गुरुगीतमध्ये उत्तम मार्गदर्शन आहे. हुंकारण न वक्तव्यं प्राज्ञैः शिष्यैः कथंचन।

गुरोरो न वक्तव्यमसत्यं च कदाचन ॥ १०३ ॥

गुरु अशा शिष्यांनी कधीही व कोणत्याही प्रकारे गुरुंच्या प्रश्नाला केवळ हुंकाराने उत्तर देऊ नये व असत्यही बोलू नये. होय किंवा नाही ते स्पष्ट सांगावे.

नुसती मान डोकावणे, हुंकार देणे म्हणजे गुरुंच्या अपमान केल्यासारखेच आहे. जे काही सांगायचे असेल ते स्पष्ट शब्दात परंतु नम्रपणे सांगावे. गुरुंसमोर कधीही खोटे बोलू नये. कारण त्यासुळे कधीच साधत नाही. गुरु स्विकारी जाणत असतात. गुरु-शिष्यांच्या मनाच्या तारा एकदा जुळल्या की प्रत्यक्ष संवादाची खरे तर गरजच उरत नाही.

गुरोडसु मौनं व्याख्यानम् । अशी स्थिति होऊन जाते.

हे जरी खरे असले तरी शिष्याने कधीही आपली मर्यादा ओलांडायची नाही. गुरुजींनी विचारलेल्या प्रश्नांना नेमक्या शब्दात स्पष्टपणे उत्तरे द्यायला हवीत. तसेच गुरुपेक्षा वरचढ होण्याचा प्रयत्न करू नये. शास्त्रार्थात गुरुंना जिंकण्याचा प्रयत्न करू नये.

गुरुं त्वं कृत्यं हूं कृत्यं गुरुं निजित्य वादतः।
अरण्ये निजित्के देशे स भवेत् ब्रह्मराक्षसः॥१०४॥

गुरुंना तू किंवा अरे असे संबोधणे, त्यांना हूं म्हणून होकार देणे किंवा त्यांना वादविवादात जिंकणे, या गोष्टी केल्यास तसे करणारा मनुष्य वैराण ठिकणी ब्रह्मराक्षस होऊन राहतो. कधी कधी गुरु हे शिष्यांपेक्षा वयाने लहान असू शकतात. वृद्धो शिष्याः युवा गुरुः। किंवा कधी कधी त्यांच्यात मोतसंबंधही असू शकतात. परंतु कधीही असले तरी गुरुंशी कधीच अमादराने किंवा 'अरे तुरे' करून बोलू नये. गुरुपेक्षा मला अधिक ज्ञान कसे आहे. याविषयी गप्पा मारू नये. त्यांना बोलण्यात जिंकण्याचा विचारसुद्धा मनात आणू नये.

वास्तविक पाहता गुरु स्वर्ग जाणत असतातच. शिष्याचा अधिकार जर गुरुपेक्षा मोठा असेल तरी त्यात गुरुंना आनंद्य असतो. शिष्यादिच्छेत पराजयम्। असे वचन आहे. परंतु हे गुरुंच्या इष्टीकेनातून झाले. शिष्याने मात्र आपली पायरी ओळखून वागावे. गुरुशिष्यांमध्ये कुठेही स्पर्धा नसावी. जैताभाव नसावा. उपनिषदांमधील शांतिमंत्र हेच दशवितो

ॐ सहनावतु सह नौ भुनक्तु
सहवीर्यं करवावहै। तेजस्विनावधीतमस्तु।
मा विविश्रावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

गुरु-शिष्यांनी एकत्रितपणे केलेली ही प्रार्थना सर्वत्र प्रचलित आहे. बाळ्य आपनिंपासून, वनचरांपासून, अंतःकरणगीत विकारांपासून, दैन्यापासून आमचे रक्षण करावे. आमचे पातक-पोषण व्यवस्थित होणे. आम्ही ज्ञानाची नवनवीन क्षेत्रे आम्हाला खुणावत आहेत. आम्ही केलेले अध्ययन तेजस्वी राहो. आम्ही परस्परांचा वैषम्य न करावा. सर्व प्रकारची शांति आम्हाला लाभो.

ज्याच्यावर गुरु प्रसन्न असतील अशा शिष्याला कशापासूनही भय नसते. सर्पिणी, मृषीणी, देवींनी शाप दिला किंवा मृत्युच संकट जरी आले तरी ज्याच्यावर गुरुंची कृपादृष्टी आहे, त्याचे रक्षण केले जाते.

मंत्रराजमिदं देवि गुरुरित्यक्षरव्यम्।

स्मृतिवेदार्थवाक्येन गुरुः साक्षात्परं पदम् ॥ १०७ ॥

हे देवी पार्वती, 'गुरु' ही दोन अक्षरे हाचं मंत्रांचा राजा आहे. स्मृतींचा व वेदांचा अभिप्रायही असाच आहे की गुरु हे प्रत्यक्ष परब्रह्म आहेत.

स्फटिकप्रतिमारूपं दृश्यते दर्पणे क्लृप्तं यथा।

तथात्मनि चिदाकारमानंदं सोऽहमित्युत ॥ १०८ ॥

आरशात स्फटिकाप्रमाणे अशी आपली प्रतिमा स्पष्ट दिसते तसेच सोडहं भावाचे आत्म्यामध्ये चित् व आनंदमय प्रतिबिंब पडते. साच्चिदानंदस्वरूप परमात्मा सर्व चराचरात अंतर्भूत भरून राहिला आहे. परंतु तो सर्वत्र प्रकट होत नाही. गीतेमध्ये भगवंत म्हणतात - "नाहं प्रकाशः सर्वस्य। मी सर्वांसमोर येत नाही. काही मोजक्या भाग्यवान लोकांना माझे दर्शन घडते" ने कासे? तर ज्यांचे चित्त आरशासारखे स्वच्छ असेल त्यांचेच माझे प्रतिबिंब पडते. व्यवहारातही आपण पाहतो की आरशावर धूळ, मळ सापळा असेल तर प्रतिमा स्पष्ट दिसणार नाही.

रस्त्यात लुखादा आरशाचा तुकडा व खापराचा तुकडा पडला असेल तर सूर्याचे प्रतिबिंब केवळ आरशात पडेक, खापरात नाही.

सूर्य काही पक्षपात करत नाही. तेव्हा खापराने खंत करण्याचे कारण नाही. तसेच या जगातील अबजावादी माणसांमध्ये फारच थोडे संत वा महापुरुष होऊन गेले, ज्यांना आत्मसाक्षात्कार झाला.

खरं तर सगळे सर्वांना समानच असते, परंतु कांभ मात्र काही थोड्या भाग्यवंतांनाच होतो. याचे कारण इतकेच की त्यांनी त्यांचा (चिन्ताचा) आरसा धाखून पुख्खात स्वच्छ केला. हा स्वच्छ कराने कराचचा? श्रवणाने, पठनाने, चिंतनाने, हस्तोत्तरगायनाने, ग्रेथांच्या अभ्यासाने, सत्संगालीने हा मळ दूर करता येईल, परंतु ही सर्व साधने आहेत. मुकल मक्तिचे पाणी आवश्यक आहे.

आपल्या आराध्यदेवतावर चिंतित प्रथा, भक्ती अनन्य भक्ती असेल तर हा अंतःकरणाचा आरला लवळ खीत करता येईल आणि सन्धेदानंदस्वरूप तर अखंड प्रकाशमान अहैय. मग त्याचे प्रतिबिंब त्यात पडायला उशीर तो काय? खरे तर ब्रह्मप्राप्तीचा फार काळ लागत नाही, मात्र पूर्वतयारीसाठी वेळ ह्या आणि त्यापेक्षा तळमळ हवी, मग ते दर्शन दूर नाही आणि तुसते दर्शनच नाही तर त्याच्याशी एकरूप होऊन जायचे आहे त्याच्याशी तन्मयता, नंदाकारता साधायची आहे.

स्वयं तथाविधो भूत्वा त्यातयं क्व यत्र कुत्रचित्
कीटभ्रमरवत् तत्र ध्यानं भवति तादृशम् ॥ ३३ ॥

आपण ब्रह्मरूपच होऊन यदृच्छया कोठेही राहो. सतत भ्रमराचे ध्यान लगल्यामुळे कीटकाचे ज्याप्रमाणे भ्रमरात रूपांतर होते. तसेच ब्रह्मज्ञानही तद्रूप करणारे असते.

भ्रमर अशीला कोडून ठेवतो. त्याच्या भीतीने ती सतत त्याचे चिंतन करते. परिणामस्वरूप ती अशी स्वतः भ्रमरच बनते. त्याचप्रमाणे जीवात्मा सतत ब्रह्माचे चिंतन (भीतीने नव्हे तर प्रीतीने) करत राहिल्यास ब्रह्मच बनून जातो आणि मग सर्वव्यापी ब्रह्म जसे सर्वत्र असते तसा तो सर्वदेशी होऊन जातो. त्याचा संचार सर्वत्र असतो.

श्री समर्थ रामदासस्वामी एकदा शिष्यांबरोबर संवाद करत असताना त्यांच्या छाटीवर अचानक पाण्याचे शिंतोडे उडालेले दिसले. सर्वानाच आश्चर्य वाटले की पाऊस नसताना हे पाणी आले कुठून? पण त्याचा उलगडा महिनाभराने झाला. त्यांचा एक व्यापारी शिष्य त्यांच्या दर्शनासाठी आला आणि कोरांगण घालून आपली कर्मकहाणी सांगू लागला. फार मोठ्या संकरातून सोडवल्याबद्दल समर्थांना पुन्हा पुन्हा नमस्कार करत होता. इतरांनी विचारल्यावर तो म्हणाला, बराच किंमती माक भक्षण जहाजात भरून तो परदेशी निघाला होता, मोठे वादळ आले जहाज बुडू लागले तेव्हा आर्तितेने त्याने श्री समर्थांचा धावा केला आणि काही क्षणांतच वादळ शांत झाले. जहाजातील माकांचे नुकसान टाळले. त्यावेळी त्या व्यापाऱ्याला समर्थांचे दर्शन

घडके. खरोखर समर्थ तिथे हजर झाले होते आणि म्हणूनच उकडे त्यांच्या छारीवर पाणी उडकेके दिसके. शिष्यांनी वेळ ताडून पाहिली तर तोच दिवस होता अन् तीच वेळ होती. खरोखर सद्गुरूंच्या महिमा अगाध आहे. थोडक्यात काय तर एकदा अहं विरुद्ध गैला की ने सर्वमय होऊन जातात. विश्व होऊन विचरे विश्वामयी। अशी अवस्था येते,
स्वयं सर्वमयो भूत्वा परं तन्वं विकलोकयेत्।

परात्परतरं नान्यत् सर्वमेतत् निराक्यम् ॥ १२० ॥

आपण स्वतः सर्वमय व्हावे व मग त्याही पलीकडे असणारे तन्व पहिले. परमतत्त्वापलीकडे अन्य काहीच नाही. बाकी सर्व हे (भासमान जगत) मात्र, निराधार अर्थातच अनित्य आहे. एकदा सर्वमय झाल्यावर सर्व भूतमात्रामध्ये माझे दर्शन घडते व त्याउकर माझ्यामध्ये सर्व भूतमात्रांचे दर्शन होते. श्रेय विरुद्ध जाते. सर्वत्र एकत्वाची पत्ती येते. अहम् रतन्त्र आपक होते आपणच विश्व बनून जातो आणि विश्वोन्नीर्ण परं तन्वाक पाहतो. नुसते पहात नाही तर अनुभवतो.

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि

इक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ गीता-६.२९.

अशी अवस्था प्राप्त झाल्यावर माझे-पुझे कुठून उरणार ? मी-तू पगाची झाली बोकवया। अशी अनुभूती शतत येते. सर्वत्र आनंद आणि केवळ आनंदच भरून राहते. अवधून चिंतन श्री गुरुदेव दत्त।

फोन नं. ०२०-२५३८६६४
९३७३३६६६९९

माधवी रघुवीर जोशी
डी-९७, वुडकंड
गांधी भवन जवळ
कोथरुड, पुणे
४९९ ०३८

- गुरुगीता -

ग्रंथराज श्रीमद्दासबोधाच्या पहिल्या दशकातील पहिल्याच समासात श्री समर्थ रामदासस्वामींनी कृतरातापूर्वक कधी ग्रंथाचा स्पृणनिर्देश केला आहे. वेद, उपनिषद, भागवत या ग्रंथांबरोबरच ३२ प्रकारच्या गीतांचा उल्लेख ते करतात. यात भगवद्गीतेबरोबरच अवधूत गीता, हंसगीता, कपिलगीता, उद्दवगीता अशा अनेक ग्रंथांचा आधार घेतला आहे.

या सर्व गीता संवादरूपाने आहेत. गुरुगीता हा असाच वैशिष्ट्यपूर्ण संवाद आहे. प्रत्यक्ष श्री शिवशंकर व माता पार्वती यांच्यामधील हा ज्ञानपूर्ण संवाद आहे. राम अशा कैलासशिखरावर हा संवाद घडतो. इथे या दोघांचे नाते केवळ पती पत्नीचे नसून ते गुरु शिष्याचे नाते आहे. पार्वती देवी अत्यंत भक्तीने असा प्रश्न विचारते की जो लोकांच्या कल्याणासाठी आहे. यापूर्वी असा प्रश्न कोणीही विचारला नव्हता. तिच्या या प्रश्नाने प्रसन्न होऊन शिवशंकर सविकार उत्तर देतात. देहधारी जीव हा कोणत्या मार्गाने ब्रह्मरूप होईल? असा प्रश्न निःस्वार्थ भावनेने पार्वती करते. आणि मोठ्या प्रसन्न अंतःकरणाने श्री शंकर ब्रह्माचे महत्त्व, स्वरूप उलगडून दाखवतात. ब्रह्म म्हणजेच गुरु आणि गुरु म्हणजेच ब्रह्म असे सांगून गुरुचे माहात्म्य, उपासना, फलप्राप्ती, नियम इ. विस्ताराने सांगतात. ते प्रातिपादन म्हणजेच ही गुरुगीता!

इथे व्यक्ती कोण हे म्हण्वाचे नाही. शक्तीचा अवलंब करता येत नाही आणि शक्ती करून घ्यात नाही. थोडक्यात जिथे व्यक्ती, शक्ती आणि सक्ती स्पृष्टात येते तिथे शक्तीची सुरुवात होते.

समर्थ रामदासस्वामींनी मूळ संस्कृत गुरुगीतेच्या आधारे ही गुरुगीता मराठीमध्ये शब्दबद्ध केली आहे. यात १४९ मंत्र आहेत.

आत्मा, गुरु व देव ही नावे वेगवेगळी असली तरी ते एकरूप आहेत. हा महत्त्वाचा सिद्धांत यामध्ये मांडला आहे. गुरुमहिमा सांगणारा हा खजिनाच समर्थ आपल्यासमोर उघड करतात. गुरु ही व्यक्ती नाही तर ते तत्त्व आहे. गुरुच्या बाह्य स्वरूपात महत्त्व न देता गुरुचरणांची सेवा कशी करावी हे यात नेमकेपणाने सांगितले आहे. गुरु व परब्रह्म एकच आहे. गुरुची विश्वव्यापकता, शाश्वतता, अक्षरत्व या मुद्यांवर इथे विशेष भर दिलेला आहे.

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुः गुरुर्देवो महेश्वरः।

गुरुः साक्षात् परब्रह्म तस्मै श्री गुरवे नमः॥

हा श्लोक आपणच नेहमीच म्हणतो, वाचतो, ऐकतो. परंतु त्यामागचे तत्त्व यात यथार्थपणे वर्णन केले आहे. परब्रह्म जसे स्वतंत्र भरून राहिले आहे, तसेच गुरुतत्त्व या चराचरात घनदाट भरून राहिले आहे. किंवा थोडे वेगळ्या शब्दात मांडायचे झाले तर जसे म्हणता येईल की निर्गुण, निराकार परब्रह्माने मनुष्यजन्माचे कल्याण करण्यासाठी जे सगुण, साकार रूप धारण केले आहे ते म्हणजे गुरु!

सद्गुरु आपल्या जीवनातील अज्ञानरुपी अंधार दूर करून साक्षात् भगवंताचे दर्शन घडवतात. आपली भेट घ्या 'मी' शी करवून देतात. इथे शिव हेच गुरुंचे गुरु आहेत. व पार्वती शिष्या आहे. इथे पार्वती मोठ्या भाक्केभावाने शिवांना वंदन करून प्रश्न विचारते. तिच्या वंदनात 'मी'चे समर्पण आहे. गुरुगीतेचे वैभव अलौकिक आहे.

गुरु-शिष्य हा अतूट बंध आहे. सद्गुरु शिष्याला भरभरून देतात. पण त्यासाठी शिष्याने पूर्ण रिकामे वृथळा हवे. अहकारी शिष्य अपात्र ठरतो. शिष्याने नित्य स्नायना करणे महत्त्वाचे आहे. मात्र सद्गुरुंची

कृपा असेल तर साधना लवकर फलरूप होते. बँकेचा लॉकर उघडायचा असेल तर २ किल्ल्या आवश्यक असतात. साधना म्हणजे आपल्याकडे असणारी किल्ली तर गुरुकृपा म्हणजे बँक मॅनेजरकडे असणारी किल्ली आहे. या दोन्ही गोष्टींचा समन्वय साधका की स्वरूपदर्शनी निम्नित साधणार आहे. सद्गुरुकृपा हा दैवी स्पर्श आहे. सद्गुरु मायेचे परत दूर करून आत्मज्ञानाचा प्रकाश दाखवतात.

सद्गुरु हे ओबडधोबड वाषाणातून भूर्ती घडवतात. आपल्याला सद्गुरुकृपेचा प्रवाह सांभाळता यायला हवा. सद्गुरुंची चरणसेवा म्हणताची आहे. गुरुचरण पूजन म्हणजे एकनिष्ठतेचे स्मरण- खोड आहे. गुरु हे शिष्याचे आंतरिक परिवर्तन करतात. स्वच्छता जापाचे दहन करतात. अज्ञानाचे उन्मूलन करतात. श्रवसागर तरून जाण्यासाठी स्वतः नौका होतात.

सद्गुरुंचे चरणतीर्थ हे सर्व तीर्थांचे तीर्थ आहे. गुरुंचे निवासस्थान म्हणजे काशीक्षेत्र आहे. गुरुमुखातच ऋषि राहते. म्हणून गुरुंची आज्ञा अनन्यभावाने शिरसाबंध मानावी. गुरुंचे उच्चिष्ट सेवन करावे. याचा लक्षणिक अर्थ म्हणजे गुरुंच्या आदेशानुसार आचरण असावे. ग्रंथ पठणाने वांडित्य येत असेल कदाचित परंतु गुरुकृपेने आत्मज्ञान होते. असे हे गुरुपद सर्वत्रिष्ट आहे. देव, गंधर्व, पन्नग, असुर हे देखील गुरुकृपा प्राप्त व्हावी म्हणून प्रार्थना करतात. गुरुशिवाय ज्ञान नाहीच.

आपले जीवन, संपत्ति, पत्नी, कुटुंब अगदी देह देखील गुरुचरणी अर्पवा. शरीर म्हणजे आस्थिमांसत्या गोळा, कृमिकोशकांचे घर हे जरी खरे असेल तरी गुरु भजनाने तोच अमंगल देह मंगलमय करता येतो. नरदेहाचेनि साधने। साधेदानंद पदवी घेणे।

या विश्वाची उत्पत्ती, स्थिती, लय. हा सर्व

कारभार सांभाळणारे जे ब्रह्मा-विष्णु-महेश हे
दुसरे तिसरे कोणी नसून सद्गुरु स्वरूप्य आहेत.
सद्गुरुंना जितक्या उपमा द्याव्यात त्या कमीच
आहेत. त्या सद्गुरुंच्या वैभवापुढे लोक्या पडतात.
सूर्य, रत्नभूषण, उत्फुल्ल कमळ अशा उपमा देऊनही
गुरुंच्या वैभवापुढे हे सर्व थिरेच वारते. गुरुसारखे
प्रधानी दुसरे तत्त्वच नाही.

अथक अमळ गुणरहित। सर्व बुद्धीत साक्षभूत।
भावाभावविगत। नमन त्या॥

सद्गुरु अथक आहेत, विमळ आहेत, त्रिगुणांच्या पत्तीकडे
आहेत. सर्वांच्या बुद्धिमध्ये साक्षीभावाने आहेत. त्यांना
कितीही वेळा वंदन केले तरी समाधान होत नाही.
त्यांना पुन्हा पुन्हा वंदन करत आहे.

मात्र जे गुरुसेवा जाणत नाहीत. त्यांना सर्व
भौतिक गोष्टींची रकचेत असूनही काहीच लाभत नाही.
गुरुसेवा म्हणती। म्हणुनीच यातायाती॥

जगद्गुरु शंकराचार्य ही आपल्या गुरुविक्रामध्ये म्हणतात.
मनश्चेन्न लग्नं गुरोरंधिष्ये ततः किं ततः किम् ?
सद्गुरु शिष्याची सर्वतोपरी काळजी घेतात. ते
शिष्याचे दोष दूर करतात. त्याचा अहंकार ठेचतात.
खरे ज्ञान देऊन त्याचा सदुपयोग कसा करावा हेही
शिकवतात. वार चुकलेल्यांना पुन्हा सन्मार्गावर जाणतात.
थोडक्यात जीवन जगण्याचा अमृतमंत्र देतात. बुद्धिमान
शिष्य यशाच्या शिखरावर पोहोचल्यावर किधड शकतो.
परंतु गुरुची सावध, सजग नजर या अथः पतेनापासून
शिष्याला वाचवते. नम्रतेचे धडे देते. सर्व संत आपल्या
कार्याचे सर्व श्रेय आपल्या गुरुंना देतात. उच्चशिक्षित
असलेल्या नरेंद्राचे गुरु अल्पाशिक्षित होते. परंतु तरीही
स्वामीजी म्हणतात - त्या (तथाकथित) पाणक पुजाच्या
पायाशी बसून धडे गिरवले नसते तर या नरेंद्राचा

विवेकानंद कधीच झाला नसता. हा स्वर्गगुरुकूपेचा महिमा आहे. हा स्वर्गगुरुंचा परिसस्पर्शी आहे. गुरुचे खंबड ध्यान, स्मरण करत राहिले तर शिष्य देखील गुरुस्वरूपच होऊन जातो.

शुंगी कीटकन्याये घ्यावे। रूप श्रीगुरुचे॥ १७॥
गुरु शिष्याचा संबंध हा नेहमी भावपूर्ण असतो. मात्र चुकूनही शिष्याने गुरुंची निंदा, खेप करू नये. कधीही उद्धटपणाने बोलू तर नयेच परंतु गुरुने विचारलेल्या प्रश्नांना किंवा विधानांना नुस्तो हुंकाराने उत्तर देऊ नये. तो देखील उद्धटपणा ठरू शकतो. नित्य नम्र वाणीने, विनयशील वृत्तीने बोलणे असावे.

आणि असत्यभाषण तर कधीच करू नये. जर का शिष्याने गुरुंचा क्रोध ओढवून घेतला तर कुणीही अगदी देवही त्याचे रक्षण करू शकत नाही. मात्र ऋषी, मुनी, देव, गंधर्व यांच्या शापापासून गुरु रक्षण करू शकतात. यासाठी गुरुवचन हे वेधमंत्रास्तकेच पवित्र मानावे. स्वर्गगुरुंच्या कूपेने सर्व विघ्न दूर होतात. सर्व व्याधिंपासून मुक्ती मिळते आणि अपृ सिद्धींची प्राप्ती होते. अरिष्टाचे निवारण होते.

अशी ही गुरुगीता अनेक लाभ करून देणारी आहे. त्यासाठी कोणत्या दिशेला तोंड करून ही गुरुगीता पठण करावी याचे काही नियम आहेत. शिवाय आसनाचा रंग कोणता असावा यावरही फलप्राप्ती अवलंबून आहे. म्हणजे अरिष्टनाशनासाठी लाल रंगाचे आसन, सर्वसिद्धिप्राप्तीसाठी पांढऱ्या रंगाचे कांबळे, शत्रुपीडनासाठी काळ्या रंगाचे तर धनलाभासाठी पिवळ्या रंगाचे आसन वापरावे असेही सुकाम उपासनेत सांगितले आहे.

विद्याधन गर्वित। गुरुने जे न मानित।

ते येमपुरीचे अंकित। जाणावे करंटे॥ १३३॥

काही उच्चविद्याविभूषित लोक असा प्रश्न विचारात
की जीवनात गुरुची खरोखरच आवश्यकता आहे
का? आम्ही आमचे पुढाळे वाचून ज्ञान मिळू
शकणार नाही का? तर त्याचे उत्तर आहे की
गुरुची आवश्यकता निश्चितच आहे. ज्याच्या पाठीशी
सद्गुरु असतात त्याला भीतीचा कव्हेरही उरत
नाही. या जगाने तो निर्भयपणे वावरू शकतो.
त्याच्या प्रत्येक कार्यात निश्चितपणे जाणवतो. जसा
सूर्यपुढे अंधार रिकू शकत नाही तशीच गुरुपुढे
भीती शिकूकच राहत नाही. शिष्य निर्भय होतो.

मात्र त्यासाठी गुरुंनी दिलेले नाम/मंत्र
सतत मुखात हवा. प्रत्येक आसांगिक गुरुदत्त व
सुकृती नाम घेत राहायचे. कारण नामागे सद्गुरुंची
शक्ती असते. ती शिष्याला उर्जा पुरवते. सद्गुरु हे
परम कृपाळू, आनंदस्वरूप, प्रसन्न, योगियांचा राणा,
ज्ञानस्वरूप असे आहेत. गुरु कुठेही असले तरी
आपल्या शिष्याची कळजी घेतातच.

सद्गुरुकृपेने जीवन तर चांगले जगता येतेच
परंतु मृत्युचाही सोहळा साधता येतो. गुरु आपल्याला
श्रेयस तर दाखवतातच पण श्रेयस पण देतात.
मुक्तीबरोबर मुक्तीचा ही काम करून देतात.
सद्गुरुंची महती जेवढी वर्णन करावी तेवढी
कमीच आहे. अशी ही गुरुगीता!

यातील प्रत्येक श्लोकाला मंत्राचे सामर्थ्य
आहे. मात्र याचे पठण श्रद्धेने नित्य करायला हवे.
ही रुकाम उपासना आहे. आयुष्य, आरोग्य, ऐश्वर्य,
पुत्रपौत्र यामध्ये वाढ तर होतेच परंतु त्याच
बरोबर मोहनविद्या, वशिकरण यातही गती प्राप्त होते.
हे रहस्ययुक्त ज्ञान आहे. हे गुह्य, गोपनीय
आहे. त्यामुळे अभक्ता, धूर्त, पाखंडी माणसाला हे ज्ञान

देऊ नये. परंतु ज्याचे अंतःकरण शुद्ध आहे. जो इंद्रियसंयमी व शांत आहे. ज्याला नेराग्याची ओढ आहे अशा व्यक्तीला मात्र ही गुरुगीता अवश्य सांगायची.

ही गुरुगीता श्री शंकराने आपली अर्धांगिनी पार्वती देवीला ही प्रसन्न अंतःकरणाने कथन केलेली ती ही गीर्वाणवाणी संस्कृतमध्ये असलेली अशी गुरुगीता समर्थ रामदासस्वामी महाराष्ट्रामध्ये सांगितली आहे. ज्यामुळे संवसामान्य जनांपर्यंत हे वेदाचे सार पोहोचले. कारण श्रोते अत्यंत चतुर आहेत. त्यांनी या गुरुगीतेचे पठण करावे.

ऐहिक व पारलौकिक फळे देणारी ही गुरुगीता लोकांमध्ये फारशी प्रचलित नाही. स्कंदपुराणातील उग्रखंडामध्ये हा उग्रमहेश्वरसंवाद आला आहे. श्री समर्थानी हा संवाद साक्षीरूपाने, मराठी भाषेत आपल्यापर्यंत पोहोचवला आहे. सद्गुरुची खरी ओळख करून देणारी, साधकाला सन्माग्विर नेणारी ही गुरुगीता आपल्या नित्य पठणात असावी.

सद्गुरुनाथ स्वामी महाराजकी जय ॥

अवधूत चिंतन श्री गुरुदेव दत्त।

जय जय रघुवीर समर्थ ॥

माधवी रघुवीर जोशी

डी-९७, बुडळड

गांधीभवन, कोथरुड

पुणे - ४११०३८

फोन नं. ९३७३३६६६११